

Hatvani István

(Rimaszombat, 1718. november 21. – Debrecen, 1786. november 16.)
orvosdoktor, a debreceni Kollégium tanára

Élete

Hatvani Gergely könyvkötő és Mester Judit nemes szülők fia. A Gömör vármegyei Rimaszombaton élt és tanult 15 éves koráig, amikor rhetorra lett és Losoncra ment, hol Kármán András keze alatt folytatta a tanulmányait másfél évig. 1736. február 24-től Kecskeméten egy évig tanult; 1737-ben Rév-Komáromban tanító volt szintén egy évig. 1738. április 24-én a debreceni főiskolára iratkozott be, ahol helyhiány miatt elutasították, így Losoncra visszament, és ott tanult 1741. április 6-ig, egyszersmind Gyürki István fiának, Pálnak tanítója volt. Ezután mástél évig lakott a debreceni Kollegiumban mint a kisebb diákok főnöke. 1744-ben ugyanott a logicusok és oratoria osztály tanítója lett három évre; közben 1745. áprilig theologiae praesességet is viselt. 1745. október 16-án középiskolai tanulmányait bevégezte, s hazament Rimaszombatba s Losoncra a rokonaihoz. Ezután a debreceni várostanács pártfogásával és segélyével külföldi egyetemekre ment; 1746. május 13-tól Bázelen tanult, és ott 1748. április 6-án orvosdoktorrá, s még előbb (1747. május 12.) ugyancsak Bázelen lelkésszé avatták föl. Svájcból Hollandiába utazott. Itt az a váratlan kitüntetés érte, hogy a leydeni akadémiába teológiai tanárnak ajánlották, de ő ez ajánlatot nem fogadta el. Hazájába visszatért, és 1749. január 17-én foglalta el Debrecenben a mértan és bölcsélet tanári székét, midőn beköszöntő beszédet tartott: A mennyiségtan hasznáról a hittudományban.

Azon év július 30-án nőül vette Csatári István debreceni szenátor leányát, Máriát. Tanári hivatala mellett még több különböző téren kitűnő szolgálatokat tett a közjónak. Ifjabb tanár korában néhány évig gyakran prédikált, az Úrvacsorája osztásában pedig rendszeresen részt vett Debrecen templomaiban. Csakhamar mint kitűnő orvost ismerte és tisztelte őt nemcsak Debrecen, hanem a hazának és a távol földnek más vidéke is. Kitűnő nemesi családok, mágnások, főkatonatisztek vették igénybe az ő orvosi tanácsát és segélyét; egynémelyik rendkívül sikeres és meglepő gyógyítása mai napig él a hagyomány ajkain. Mint orvos a debreceni gyógyszertáraknak főfelügyelője is volt, mely hivatalát, szükség esetében, tudományos kísérletek tételére is felhasználta. Ezek mellett különös előszeretettel

tanulmányozta a csillagászatot. Ő volt az, ki 1757-ben Debrecen városának földrajzi fekvését csillagászati szabályok szerint meghatározta; az 1769 augusztusában feltűnt üstökös pályafutását és az 1770. január 18-i nagyszerű északi fényt a tudomány szempontjából szigorú szakértő figyelemmel kísérte, s észleleteinek eredményét a külföld legjelesebb tudományos folyóirataiban (Museum Helveticum sat.) közrebocsátotta; ez által és más több rendbeli tudományos érdemei által a tudós külföld figyelmét nem csekély mértékben magára, Debrecenre s annak főiskolájára vonta, annyira, hogy ekkor angol, francia, olasz, svájci, holland, német, sőt szentpétervári tudósok is ismerték Hatvani és a debreceni főiskola nevét. Midőn a magyar protestánsoknak az iskoláik léte és szabadsága ügyében vívott sok évi küzdelem után 1781-ben II. József császár megígérte s elrendelte iskolaügyben való kihallgatásukat: ez ügyben Domokos Lajossal a debreceni nagy műveltségű s híres bíróval együtt, a református hitfelekezetet Hatvani képviselte. Ez érdemeinek némi elismerésül vehető, mint szinte az is, hogy Bihar vármegye őt 1783. január 23-án táblabírái közé vette fel. A papok és tanárok kezdetben még egy erős phalanxot alkottak; ott állott közöttük Hatvani is, mégpedig az első sorban. Ő már korábban nemcsak vádakot emelt a protestáns főurak ellen, nemcsak tisztességes ellátást sürgetett minden pap számára, hanem efelett még gazdag javadalmazást is követelt az egyházi tudósok javára a tudomány és közoktatás érdekében, tehát egyik első bajnoka volt ama küzdelemnek, amelynek első korszaka végén Sinay Miklós alakja áll. Ilyen körülmények közt történt, hogy 1781-ben, a világiak túlnyomó befolyása következtében a debreceni főiskola számára oly tanrendszert adott ki a kerület, amelyről Hatvani erősen hitte, hogy az, a többek között, az ő teljes és végső közmegalázását célozza. Ez végkép elkésérítette; néhány évig még folytatta ugyan hivatalát, de 1786. február 11-én azonban arról lemondott, és a tanári lakból a maga házába költözött, hol azon év november 16-án meghalt.

Azon ördögös mondáknak, amelyek Hatvani nevéhez kapcsolódnak és neki a „magyar Faust” nevet szerezték, valódi történeti alapjuk igen kevés lehet. Révész Imre állítása szerint az egész mondacsoportot a szellemdús és élces Kazinczy Sámuel hajdúkerületi főorvos költötte, debreceni diák korában; az sem lehetetlen, hogy a mondák legalább nagy részben a diáksereg örökifjú s tréfás kedélyéből és kifogyhatatlan leleményes képzelőméből veszik eredetüket. Hatvani ugyanis nálunk az első volt, aki a fizikát kísérletekkel adta elő; kitűnő kísérleteivel pedig annyira hatott a különben is eleven képzelődésű s kedélyes fiatalságra, hogy ezek készek voltak szeretett tanárukat mint misztikus alakot az utókor előtt is örökké emlékeztetéssé tenni. A Debrecen városi ceglédi kapunál levő temetőben emelt sírkövére vésett epitaphiuma most a debreceni főiskola könyvtárának ajtajához közel van elhelyezve.

Iskolánk 1985-ben vette fel a Hatvani István nevet. Példaképként szolgál számunkra az ő sokrétű tudása, helytállása, tenni akarása. Hatvani professzor külföldön is kamatoztathatta volna tudását, hiszen munkáját, tehetségét elismerték. Ő azonban hazajött, a Debreceni Református Kollégiumot választotta munkája, tevékenysége színhelyéül. Ragaszkodott magyarságához, ragaszkodott Debrecenhez.